

nego zadania rewolucji socjalistycznej jakim jest uspołecznienie środków produkcji. W Bułgarii nacjonalizacja była przeprowadzana stopniowo i w późniejszych terminach niż w Polsce. Podstawowy akt nacjonalizacyjny został uchwalony w 1947 r. Był przygotowany m. in. wprowadzeniem robotniczej kontroli w zakładach pracy bezpośrednio po 9 września 1944 r.

Powstanie i rozwój spółdzielni produkcyjnych w Bułgarii oznaczało — piszą autorzy — że, „nacjonalizację ziemi praktycznie urzeczywistnią sami chłopci-spółdzielcy” (s. 208). Nie było więc potrzeby stosowania środków administracyjnych.

Ostatni rozdział pracy pt. *Zasady polityki zagranicznej Bułgarii* (autor — A. Jankow) zawiera charakterystykę zasad leżących u podstaw stosunków międzynarodowych Bułgarii. Szczególnie mocno została uwydatniona rola pomocy i przyjaźni z ZSRR. Internacjonalizm leży również u podstaw polityki zagranicznej Bułgarii wobec państw socjalistycznych, co autor podkreśla kilkakrotnie.

Przedstawiona praca stanowi obszerny zasób wiedzy dotyczącej dziejów najnowszych ustroju społeczno-politycznego bratniego kraju. Winna ona zainteresować polskiego czytelnika.

CZESŁAW MOJSIEWICZ (Poznań)

Michał Sczaniecki, *Wybór źródeł do historii państwa i prawa w dobie nowożytnej. Część I: Teksty do historii burżuazyjnego prawa państwowego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1972, ss. 210.

Wybór tekstów opracowany przez prof. M. Sczanieckiego jest pozycją, którą witają z zadowoleniem — zwłaszcza ze względów dydaktycznych — pracownicy zakładów historyczno-prawnych. Ułatwi on prowadzenie ćwiczeń oraz zajęć seminarijnych, przy czym jego przydatność nie ogranicza się tylko do studiów prawniczych; potrzebny jest bowiem także do zajęć na studiach administracyjnych.

Wybór zawiera 64 teksty, dotyczące historii państwa burżuazyjnego, ułożone w następującym porządku: Polska, Austria, Francja, Niemcy (sc. jako całość), Prusy, Rosja, Stany Zjednoczone Ameryki, Szwajcaria, Wielka Brytania. Jest więc bardzo różnorodny, choć w szerszym zakresie uwzględniono tylko teksty dotyczące Polski (8 tekstów), co jest zrozumiałe, Austrii (też 8), Francji (aż 23), Niemiec (13) i Rosji (6 tekstów). Inne państwa prezentowane są przez wydawcę w węższym zakresie: Wielka Brytania — 3 teksty, Stany Zjednoczone Ameryki, Szwajcaria, Prusy — po 1 tekście. Można by oczywiście dyskutować, czy słusznie uwzględniono w wyborze np. konstytucję Szwajcarii, a pominięto kilka bardzo ważnych źródeł do historii państw anglosaskich, nie jest to jednak kwestia mogąca wywołać uzasadniony sprzeciw, tym bardziej, że całość została opracowana według klucza (i przystosowana do tego klucza), którym jest indeks rzeczowy, ściślej zaś mówiąc: problemowy. Indeks wiąże się natomiast z tą częścią podręcznika Wydawcy, w której znalazły się rozdziały poświęcone ogólnej charakterystyce państwa burżuazyjnego (M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, t. II: *Państwo burżuazyjne*, punkty 501 - 527).

Indeks problemów stał się więc tą częścią pracy, która określiła dobór samych tekstów, jak i ich treści (jest oczywiste, że nie można było wydać wszystkich aktów w całości). Prof. Sczaniecki stworzył z niego przejrzysty konspekt podstawowych zagadnień z zakresu historii ustroju państw kapitalistycznych. Konspekt ten może być przez studenta wypełniony treścią zaczerpniętą jako *oratio recta*, tj. wprost ze źródła. Równocześnie indeks, jak i poszczególne teksty związane są z treścią podręcznika (wydawca w zestawieniu wszystkich tekstów w części wstępnej pracy zamiast komentarza do poszczególnych tekstów daje odsyłacze do odpowiednich

rozdziałów swego podręcznika), dzięki czemu istnieje ścisły związek między podręcznikiem a wyborem źródeł, przy czym ten ostatni stanowi doskonałą ilustrację tego, co studentowi podaje się we formie *oratio obliqua* (podręcznik, wykład). Jest to wielka zaleta recenzowanej pracy.

Inną zaletę stanowi umieszczenie w jednym zbiorze zarówno podstawowych tekstów konstytucyjnych polskich, jak i obcych. Pozwala to na silniejszą integrację — w sensie dydaktycznym — obu dyscyplin historycznoprawnych, tj. powszechnej historii państwa i prawa oraz historii państwa i prawa polskiego.

Teksty są przytoczone tylko w tłumaczeniu polskim, bez języka oryginału. Idealnym wydawnictwem źródłowym byłoby napewno takie, w którym uwzględniono by wersję dwujęzyczną. Aktualne potrzeby, względy techniczno-oszczędnościowe, niezbyt dobra znajomość języków obcych u studentów — usprawiedliwiają jednak eliminację języka oryginału. Dodam przy tej okazji (choć trudno było tę kwestię w pełni prześledzić), iż tłumaczenia są proste, jasne oraz zrozumiałe bez potrzeby uciekania się do pomocy tekstu w wersji językowej oryginału.

Znakomita pod każdym względem praca nie pozbawiona jest — moim zdaniem — pewnych nielicznych usterek, na które pragnę zwrócić uwagę. Pierwsze spostrzeżenie dotyczy ostatniej części indeksu (VI. *Prawa obywatelskie*). Znalazły się w niej tylko problemy praw wolnościowych i społeczno-ekonomicznych, brak natomiast zagadnienia praw politycznych (wyborczych). W tekstach źródłowych prof. Szczaniecki uwzględnił to zagadnienie bardzo szeroko, szukając go jednak w indeksie możemy do niego dotrzeć tylko przy pomocy mało mówiącego hasła *Skład izby niższej*. Wydaje się, że wprowadzenie (i rozbudowanie) hasła *Prawa wyborcze* byłoby — choćby ze względów dydaktycznych — bardzo celowe. Inne spostrzeżenie dotyczy numeracji artykułów konstytucji francuskiej z 1791 r.: nie zgadza się ona z oryginalną, a wzięta została z wydawnictwa konstytucji francuskiej (L. Duguit, H. Monnier), gdzie jednak stosowano ją — obok oryginalnej — tylko w celu pomocniczym (dla łatwiejszej orientacji). Sądzę, że należało zastosować system podwójnej numeracji, tak jak we wspomnianym wydawnictwie francuskim, w przeciwnym bowiem razie, przy korzystaniu i cytowaniu tekstu konstytucji z 1791 r. na podstawie recenzowanego zbioru, może dojść do różnych nieporozumień. Wreszcie ostatnia uwaga: brak w tekście konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki najnowszej, tj. XXVI noweli, uchwalonej w marcu, a ratyfikowanej w czerwcu 1971 r., wprowadzającej prawa wyborcze dla osób, które ukończyły 18 rok życia.

Recenzowana praca stanowi — jak czytamy na okładce — część I wyboru. Prof. Szczaniecki nie zapowiedział, z czego będzie się składać cz. II, jednak po ukazaniu się tak bardzo wartościowej części I można tylko wyrazić życzenie, by część II ukazała się jak najwcześniej.

BOGDAN LESIŃSKI (Poznań)

Hans Planitz, *Deutsche Rechtsgeschichte*, Dritte ergänzte Auflage unter Mitarbeit von Ulrich-Dieter Oppitz bearbeitet von Karl August Eckhardt, Verlag Herman Bohlaus Nachf., Graz—Köln, 1971, s. 384.

Deutsche Rechtsgeschichte H. Planitza doczekała się już trzeciego uzupełnionego wydania (pierwsze w 1950 r., drugie w 1960 r. — po śmierci autora, który zmarł w 1954 r. w Wiedniu), opracowanego przez K. A. Eckhardta, przy udziale U. D. Oppitza. Ponowienie edycji tego podręcznika, podyktowane zapewne potrzebami dydaktycznymi (tego typu dzieła dawniejszych autorów, np. R. Schrödera-E. Künssberga czy H. Brunnera — także wielokrotnie wydawane — przerastają rozmiar podręcznika dla studentów lub też są już dziś częściowo nieaktualne), wydaje się godne zauważenia, tym bardziej, że przynosi zarówno zmiany w tekście